

Thomas Brante

*Anthony Giddens
och
samhällsvetenskapen*

SYMPOSION

E-boken är publicerad av Sociologiska
institutionen vid Lunds universitet 2023

eISBN: 978-91-8039-606-6

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.188>

Denna text är licensierad under CC BY-NC 4.0 (Se fullständiga
villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>).

Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd
behövs, men ej användas i kommersiella syften. Verkets
upphovsperson måste anges.

Thomas Brante
Anthony Giddens och samhällsvetenskapen

ADRESS TILL FÖRLAGET:

Symposion Bokförlag

Rönneholm 6

240 36 Stehag

Thomas Brante

Anthony Giddens
och
samhällsvetenskapen

Symposion Bokförlag

Brante, Thomas
Anthony Giddens och samhällsvetenskapen.
Stockholm/Ste­hag:
Symposion Bokförlag & Tryckeri AB 1989
ISBN: 91-7868-167-7

© Symposion Bokförlag & Tryckeri AB 1989
Alla rättigheter förbehållna.
Kopiering, även för undervisningsbruk, är absolut förbjuden
utan förlagets skriftliga medgivande.
Redaktion: Bo Svensson och Brutus Östling
Sättning: Skånska fotosätteriet, Stehag
Tryckt av acupress 1989
ISBN: 91-7868-167-7

Innehållsförteckning

Förord	7
Inledning	9
Överblick	11
Struktureringsteorin och den dubbla hermeneutiken	13
Att läsa Giddens	15
Kritiken av strukturalismen	17
Strukturalismen och subjektet	22
Människans natur	29
Kritiken av funktionalismen	33
Kritiken av evolutionismen	41
Maktbegreppet	45
Tid, rum, regionalisering	47
Struktureringsteorin	52
Sammanfattande kommentar	60
Noter	62

Förord

Denna lilla skrift är resultatet av att jag blev ombedd att hålla ett föredrag om Anthony Giddens bok *Central Problems in Social Theory*. Jag hade tidigare på ett ganska ytligt sätt läst en del artiklar och någon del av någon bok av Giddens. Jag uppfattade honom som en djärv fritänkare, som bröt upp gamla tanke-spår och rörde nya vägar genom insiktsfull kritik, byggde nya broar genom en sympatisk, odogmatisk eklekticism.

Jag läste alltså *Central Problems* noggrant, läste den flera gånger för att försöka finna någon röd tråd eller ett bärande tema i den. Boken visade sig vara en kritisk granskning av andra teoretiker, och en ganska märklig sådan. Giddens kritiserar exempelvis strukturalismen, men jag lyckades aldrig bli klar över vad det egentligen är för fel på denna. Han påpekar kritiskt att strukturalismen skiljer mellan synkroni och diakroni. Ja, så är det, men vad är det för fel på det? Det vet jag fortfarande inte, d.v.s. om man använder distinktionen som en metodologisk princip, och inte "reifierar" den, och varför skulle man det? Mer om detta och andra underligheter redovisas i huvudtexten.

För att reda ut mitt förhållande till Giddens tankevärld gick jag igenom andra böcker av honom, och blev än mer konsternerad. Jag läste otaliga recensioner och hyllningsartiklar om hans förträfflighet, och började bli smått förbannad. Resultatet blev denna kritiska för att inte säga repressiva rapport.

Inledning

Anthony Giddens är en välkänd teoretiker i det sociologiska forskarsamhället. Han är en av de mest produktiva; nya böcker från hans penna, och förlag, utkommer praktiskt taget varje år sedan början av 70-talet, interfolierade av artiklar, recensioner och föredrag. Hans projekt och teoretiska ambitioner har liknats vid klassikernas, och jämförts med den moderna sociologins nestor, Talcott Parsons. Med detta menas att han vill formulera en ny kritisk grund för inte bara sociologin, utan för all samhällsvetenskap. Därför är han av intresse inte bara för sociologer. I denna bok skall jag granska fyra av Giddens senaste böcker. Dessa är *Central Problems in Social Theory*, 1979 (förkortas CP), *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, 1981 (HM), *Profiles and Critiques in Social Theory*, 1982 (PC) och *The Constitution of Society — Outline of the Theory of Structuration*, 1984 (TS).

Giddens var tidigare mest känd för sina kritiska analyser av de etablerade teoretiska traditionerna. Under senare år har han formulerat ett eget positivt bidrag, kallat "struktureringsteorin". Denna är nära förbunden med hans kritik av de vanligaste sociologiska teorierna — den blir som mest begriplig när den ställs i relief till hans åsikter om andra teories svagheter. Jag börjar med att kort presentera denna "logiska ordning" mellan kritik och egen konstruktion. Sedan tar jag upp kritiken en gång till, och

undersöker dess validitet och reliabilitet. Giddens struktureringsteori har till stor del hämtat inspiration från den svenska tidsgeografin (Torsten Hägerstrand m.fl.). Därför granskar jag också Giddens sätt att utnyttja denna.

Överblick

Giddens utgår alltid från, och kritiserar, tre olika typer av sociologi, tre skilda forskningstraditioner: 1) "interpretativ" sociologi/handlingsfilosofi, 2) marxism, och 3) strukturalism/funktionalism. Den tredje typen består av två olika schatteringar, den företrädesvis franska strukturalistiska traditionen och den amerikanska (struktur)funktionalismen. Dessa har vissa gemensamma kännetecken, som vi skall återkomma till. En gemensam idéhistorisk nämnare är Emile Durkheims arbeten.

Giddens går relativt noggrant igenom dessa traditioner, och kritiserar dem för vissa grundläggande brister, främst beträffande frågan om förhållandet mellan individ och samhälle (agent/struktur, subjekt/objekt, o.s.v.). Traditionerna är kort sagt oanvändbara när det gäller att formulera en adekvat teori om social handling. Giddens poäng är i korta drag som följer.

Handlingsteoriers styrka är att de tar fasta på att människan är en tänkande, tolkande, reflekterande, medveten, intentionell, relativt fri och självständig varelse. Den mänskliga handlingen tillskrivs följaktligen en viss autonomi, en viss frihet. Problemet med teorier som sätter subjektet och handlingen i fokus är att de aldrig lyckas fånga människan i *samhället* på ett adekvat sätt. De har inga begrepp för en differentierad, autonom samhällsstruktur. Sam-

hället framstår i dessa teorier som en "skugglik bakgrund". Det saknas en teori om *objektet* i dikotomin subjekt/objekt. Teorierna tenderar alltför mycket mot en "voluntaristisk hermeneutik".

Strukturalismen och funktionalismen är i detta avseende motpoler till den subjektorienterade sociologin. Här finner vi sofistikerade analyser av samhällen som differentierade sociala system, av relationer mellan strukturer, institutioner, positioner, roller etc. Problemet är här att subjekten "decentraliseras" alltför mycket, de "sätts inom parentes". Strukturalismen och funktionalismen kan inte förklara den självständiga handlingen. De saknar en teori om *subjektet*, och är därmed alldeles för ensidiga.

Marxismen har bättre lyckats lösa subjekt-objektproblematiken. "Marx skrifter är fortfarande den viktigaste enskilda idékälla som kan användas för att belysa agent-och strukturproblem" (CP:53). Det är fr.a. vissa rader i *Grundrisse*, samt den välkända "Människan gör sin egen historia, men inte efter eget gottfinnande. . ." Giddens tänker på. Marxismen har dock en rad andra fel. De största felen är att den är *funktionalistisk* och *evolutionistisk*. Den har inte heller en användbar teori om *makt*.

Struktureringsteorin och den dubbla hermeneutiken

Giddens eget positiva bidrag, struktureringsteorin, är nära förbunden med kritiken av de ovanstående traditionerna, ja den är i sina huvuddrag en relativt självklar följd av kritiken. Den bygger på två centrala teser. Den första är: *strukturer är både mediet för och resultatet av social handling*. Giddens vill med denna formel betona båda sidorna i dikotomin mellan subjekt och objekt, samtidigt som han vill överskrida, negera, dikotomin. Varje handling förekommer å ena sidan alltid i en redan strukturerad social situation, den är aldrig fri i någon absolut mening. Samtidigt är den heller aldrig helt determinerad. Det finns alltid ett utrymme, alltid en möjlighet att "handla annorlunda". Å andra sidan är varje handling strukturerande, den har *effekter*. Handlingar kan vara reproduktiva (strukturen bevaras) eller förändrande. I båda fallen vill Giddens betona att strukturer är avhängiga social handling. Strukturer förekommer aldrig i fritt tillstånd.

Den andra centrala tesen i struktureringsteorin är att det är nödvändigt att införa en tid-rumdimension i all samhällsvetenskaplig analys. Denna tes bygger Giddens upp genom Heideggers filosofi, d.v.s. en teori om hur den mänskliga existensen bör förstås. Leibniz/Heidegger/Giddens hävdar att tid och rum i den västerländska filosofin förstås som

yttre kategorier, som "behållare" inom vilka varat förekommer. De vänder på det hela, och menar att tid och rum endast är former för varat, former i vilka relationer mellan föremål och skeenden uttryckes, eller *konstitueras*. Tid och rum är relativa till en mer fundamental existens, *Dasein*, och såväl filosofiska som samhällsvetenskapliga analyser bör ta denna existentiella *närvaro* som utgångspunkt.

Det ovanstående anger själva kärnan i strukturerings teorin. Med denna som bas utvecklar Giddens flera serier av begrepp i syfte att förse samhällsvetenskapen med bättre analysinstrument. Några av dessa skall vi återkomma till nedan.

Under strukturerings teorin lägger Giddens en epistemologi som han kallar "den dubbla hermeneutiken". Samhällsvetaren *tolkar* i likhet med naturvetaren objekt. Som vi numera vet — Kuhn, Feyerabend — är även naturvetenskap en tolkande, inte en registrerande, verksamhet. Detta ger en enkel hermeneutik. I samhällsvetarens fall kan objektet, d.v.s. andra subjekt, "svara", reagera på utsagor om dem. Objektet kan förändras med teorin, d.v.s. ge upphov till en "dubbel hermeneutik" (PS: 11-16). Den dubbla hermeneutiken är således ett nytt ord för nykantianism.

Att läsa Giddens

Vi kan i likhet med Giddens klassificera sociologiska traditioner i subjektivistiska (handlingsteori etc.) och objektivistiska (strukturalism etc.). De delar av marxismen Giddens tar upp tillhör objektivismen, och räknas därför dit. I det följande skall jag granska Giddens argumentering mot objektivismen, som är hans huvudsakliga göromål i de nämnda böckerna. Jag går i tur och ordning igenom strukturalismen, funktionalismen, evolutionismen och tidsgeografien.

Det problem man stöter på inför en sådan uppgift är att Giddens argument är spridda över en stor yta "i tiden och rummet". Det är sällan så att han samlar sig till en avgörande diskussion av en viss teoris svagheter. I stället finner man några påpekanden, åtföljda av hänvisningar till fördjupningar av analysen i ett tidigare eller senare kapitel, eller i en tidigare eller kommande bok. Ofta finner man dock inte fördjupningar där, utan diskussioner av ett något annat problem, eller en upprepning av ursprungspåståendet. Ett annat sätt att uttrycka detta är att säga att Giddens tycks ha svårt att hålla fast vid en tanke under en längre tid. Han hoppar alltför lätt och gärna över till sidokommentarer och mindre viktiga inpass.

Jag har försökt vaska fram vad jag anser vara Giddens *argument*, genom att bortse från de många inpassen. Detta kan kanske tyckas innebära att jag

förenklar eller förytligar honom — jag anser dock inte att så är fallet, och hoppas bli upplyst om jag därigenom missat något väsentligt.

Min kritik av Giddens är ofta av "common sense"-karaktär och består av enkla påpekanden som alla sociologer känner till. Detta beror på uppgiftens natur. Jag menar nämligen att Giddens mycket ofta gör sig skyldig till förbiseenden och vantolkningar av det han kritiserar, och då är påminnelser bättre än "s sofistikerade filosofiska argument".

För att undvika missförstånd vill jag till sist påpeka att jag inte alls menar att de teorier Giddens kritiserar är otadliga, eller att de inte tål att diskuteras. Problemet gäller endast *hur* han kritiserar dem. Mer om detta under "Sammanfattande kommentar".

Kritiken av strukturalismen

Giddens diskuterar och kritiserar strukturalismen ur en rad olika aspekter. Kritiken kan reduceras till varianter av två besläktade, enligt Giddens felaktiga, utgångspunkter i all strukturalism: dikotomierna mellan *synkroni* och *diakroni*, och mellan *objekt* och *subjekt*. Dessa dikotomier förhindrar en adekvat teori om *den mänskliga agenten* och därmed om samhället, historien, språket, texten och alla andra processuella sammanhang som förutsätter mänsklig aktivitet. Denna uppfattning, eller tes, utgör det filter genom vilket Giddens nagelfar strukturalistiska författare. Argumenten varierar något beroende på vilken författare som är uppe, men grundformen är densamma. Giddens går bland andra igenom Saussure, "strukturalismens fader", Levi-Strauss, Derrida, Kristeva, Tel Quel-gruppen, samt Foucault, Althusser och Parsons.

Saussures välkända distinktion mellan *langue* och *parole* bildar utgångspunkt (strukturalistiska teorier är "bemängda med dualismer, ärvda från Saussure", CP: 255). *Langue* är språket, som är "socialt", något systematiskt ordnat, och är inte reducerbart till språkanvändarna, d.v.s. till individer, och inte heller har uppstått genom individuell kreativitet. *Parole* är talet, en "disparat massa", som uttrycks på olika sätt av olika individer. Talet förutsätter språket (d.v.s. om man vill bli förstådd). Denna distinktion gör det möjligt för Saussure att studera språket som

system eller struktur, snarare än de individuella uttryck de manifesteras i.

Huvudargumentet mot Saussure är att hans lingvistik inte anger den mekanism som medierar mellan språk och tal: "Vad som saknas är en teori om den kompetente talaren eller språkanvändaren" (CP: 17). Och detta beror i sin tur på en mer grundläggande dualism, den mellan *synkrona* och *diakrona* analysmetoder. Saussure betraktade visserligen distinktionen endast som ett analytiskt redskap, gjord av metodologiska skäl. Men detta hindrar inte, menar Giddens, att den gör Saussures teori felaktig:

Den avgörande punkten gäller om det är berättigat att påstå att ett lingvistiskt system eller ett socialt system kan studeras abstraherat från förändring samtidigt som systemets natur kan förstås på ett riktigt sätt. Ett sådant påstående kan i själva verket inte berättigas. Språkets rekursiva (återskapande) karaktär- och mer generellt även sociala system — kan inte förstås om vi inte också förstår att de medel genom vilka sådana system reproduceras, och således existerar *som* system, inom sig innehåller förändringens frö (CP: 18).

Giddens hävdar alltså att språket till sin natur är föränderligt, och att man därför inte kan förstå det genom att "frysa" det i ett moment. Fler argument än så ger inte Giddens angående Saussures misstag. Invändningen knyts i nästa steg till "lösningen", d.v.s. Giddens egen teori:

'Regelstyrd kreativitet' är inte endast (som Chomskys lingvistik låter antyda) att använda fixa, givna regler genom vilka meningar skapas: *det är samtidigt det medium genom vilket dessa regler reproduceras och således i princip modifieras* (CP: 18).

Kritiken mot *Levi-Strauss* har samma form och grundkomponent. Levi-Strauss kan ju sägas ha

överfört Saussures *langue/parole*-distinktion till det samhälleliga planet, där *langue* blir överindividuella strukturer (t.ex. myter), och *parole* individuella, "godtyckliga" handlingar. Med hjälp av denna distinktion försöker Levi-Strauss jämföra olika kulturer, och kartlägga invarianser i det mänskliga tänkandet.

Frågan om hur det sociala och det individuella, såsom myt och individuell föreställning, är förenade är ingen huvudfråga för Levi-Strauss. Han tycks dock tänka sig att mytiska strukturer existerar primärt i det omedvetna, även om man kan bli fragmentariskt medveten om dem.

Giddens är inte nöjd med denna koppling, eller avsaknad av koppling, mellan ideologiskt och individuellt. Misstaget består i att man tänker sig människan som antingen omedveten eller diskursivt (d.v.s. uttryckbart) medveten. En tredje form, föreslår Giddens, är det *praktiskt medvetna*, ett slags medvetande som inte uttryckes i ord men väl i handling (ett slags "tyst kunskap", kan man kanske säga). Myter och ideologier har alltså sin existens primärt i själva övergången mellan struktur och dess manifestation.

Vidare: Derridas "dekonstruktion" av dikotomin mellan det betecknade och det betecknande *förutsätter* själva distinktionens existens; Kristevas "decentrering" av det cartesianska egot glömmer att människan är en intentionell varlese; *Tel Quel*-gruppens texttolkningar förbiser författarens reflexivitet. De är alla sprungna ur samma felaktiga dikotomier (CP: kap 1).

Foucaults misstag är av samma typ som Kristevas,

d.v.s. subjektet decentraliseras, och har ungefär samma ursprung:

Foucaults 'genealogiska metod', bidrar till att bevara den förvirring som strukturalismen införde i det franska tänkandet. . .

Jag accepterar på intet sätt föreställningen om en 'subjektlös historia' om den termen skall betyda att människors beteende bestäms av krafter som de agerande är helt omedvetna om.

Utvecklingen av fängelser, kliniker och sjukhus var inte ett fenomen som bara uppstod 'bakom ryggar' på dem som ritade dem, var med att bygga dem, eller satt i dem (PC: 221-2)

Foucault skiljer mellan subjekt och struktur, och har decentraliserat subjektet så till den milda grad att han inte inser att individerna i historien känner till, har *kunskaper* om sina situationer och vad som händer omkring dem.

Den amerikanska och franska strukturalismen, här representerad av Parsons och Althusser, har samma felaktiga människoupfattning:

Jag tror att det är sant att påstå att mänskliga agenter i både Parsons och Althusserns scheman förekommer som "*cultural dopes*" med kunskaper (diskursiva och tysta) om de institutioner de producerar och reproducerar i och genom sina handlingar. Jämför funktionalisternas texter med Erving Goffmans. Goffman behandlar människor som skickliga och kunskapsrika aktörer som rutinmässigt använder sina kunskaper i sin produktion av sociala möten. . . funktionalister bortser tvärtom från agenternas skäl till förmån för 'samhällets skäl' (HM: 18).

Giddens hävdar således att den strukturalistiska konceptionen av människan, "anti-humanismen", ger systematiska felaktigheter. Dikotomin synkron/diakron leder till att vi inte kan fånga upphovet till

förändring av strukturer. Vi *hoppas över* en teori om förhållandet mellan individuell och samhällelig nivå. Detta leder till statistiska analyser, där "förändringens frö", systemens dynamik och egentliga väsen förbises. Dikotomin subjekt/objekt, tillsammans med strukturalismens karakteristiska parentes kring subjektet, förstärker denna snedvridning. Den strukturalistiska människan är, eller framstår som, a) passiv, utan egna kapaciteter, b) utan kunskaper och reflexiv förmåga, vilket för med sig c) att historien försiggår "bakom ryggar" på individerna. De vet inte vad som utspelas, och agerar inte av egen kraft. *Strukturerna* agerar i stället, blir till historiens subjekt.

Giddens vill återupprätta människans status i historien. Mot strukturalismen ställer han tesen att människan är mycket mer autonom, fri, medveten och reflexiv, och agerar i mycket större utsträckning än vad strukturalisterna tror.

Giddens försök till vederläggning av strukturalismen vilar därför tungt på *att han kan visa* att detta är fallet — annars reduceras en stor del av hans kritik till en tom gest.

Strukturalismen och subjektet

Men är Giddens beskrivning och kritik riktig? I detta avsnitt skall jag resa några invändningar mot Giddens behandling av strukturalismen, för att i det nästa något kommentera hans alternativ, hans teori om människans natur.

För det första ett trivialt påpekande. Giddens upprepar mycket ofta sin formel att strukturer både är mediet för och *resultatet* av social handling. Om detta påpekande avser att tillrättalägga en förmodad strukturalistisk ontologi, d.v.s. att strukturer har ett liv *sui generis*, så är formeln helt malplacerad. Sociala praktiker är, som det ofta heter, både strukturerade och strukturerande. Inte ens den mest envetne strukturalist tror att sociala strukturer existerar utan människors handlingar.

För det andra är den strukturalistiska människan en ytterst aktiv varelse. (Giddens borde ha kunnat misstänka att något missförstånd föreligger från triviala påpekanden av t.ex. Althusser, såsom "Att människor, d.v.s. sociala individer, är *aktiva* i historien. . . det är självklart".¹ Detta är inte vad saken gäller, helt enkelt. Vad det handlar om är *villkoren, orsakerna och formerna* för subjektivitet(er) och handlingar. Det är å ena sidan riktigt att Althusser försökte konstruera en teori om subjektet som inte bygger på något redan givet subjekts egenskaper, med kapaciteter som fri vilja eller dylikt. Men han säger inte att individen är styrd av yttre orsaker, i

bemärkelsen att hon är en passiv *automata à la* behaviourismens ideologi. Althusser har formulerat en mycket sofistikerad teori om hur den (aktive eller passive, reflekterande eller traditionsbundne) individen *konstitueras som subjekt*. Människan lever och handlar i världen, *som* aktivt, handlande subjekt, eller *som* något annat. I vår tid framstår individen för sig själv och andra som en fritt väljande varelse, eftersom bl.a. lagsystem, utbildning, materiella praktiker, kort sagt den samhällsliga helheten bygger på denna nödvändiga (men imaginära) förutsättning.² Den moderna människan är, med Rousseaus ord, "tvingad till frihet".

Vi finner en liknande, om än inte lika filosofiskt sofistikerad, startpunkt i Foucaults analyser av subjektets historiska former. I en översikt av sina verk skriver han: "Min målsättning. . . har varit att skapa en historia om de olika sätt (modes) på vilka människan blir till subjekt i vår kultur".³ Dessa försök att konceptualisera subjektet, som bygger inte minst på Freud, gör att Giddens påpekanden om reduktioner till yttre mekaniska krafter blir något naiva. Subjektet är inte bortglömt utan tvärtom i sista hand i centrum av undersökningarna.

Giddens menar att den strukturalistiska människan är passiv därför att subjektet reduceras till yttre omständigheter. Han skriver analogt med ovan att:

Parsons aktörer är kulturella 'dopes', men Althusserns agenter är strukturella 'dopes' av ett ännu mer förbluffande mediokert slag. . . De 'sanna subjekten' på Althusserns *mise en scène* är, som han är vänlig nog att medge, de 'platser och funktioner' som agenter befinner sig i.

Varefter Giddens ger en hänvisning till Althusser's *Reading Capital* (CP: 52).

Emellertid skriver Althusser på de angivna sidorna om något helt annat, nämligen om hur Marx konceptualiserade sitt objekt i *Kapitalet*; kort sagt att *Kapitalet* handlar om ekonomiska *relationer*, och att *relationer* inte kan förstås genom att reduceras till *kategorin* subjekt, eller till någon annan "antropologisk intersubjektivitet".

Althusser har dock skrivit om Giddens fråga, d.v.s. om subjektet i historien, och den påstådda reduceringen till strukturer. Följande citat, som handlar om Marx men "egentligen" om Althusser, bör vara klagörande:

Marx använder alltid begreppen position och funktion, och begreppet *Träger* (bärare), vilket syftar till bärare av relationer: *men detta görs inte för att få den konkreta verkligheten att försvinna, till att reducera människor till rena bärare av funktioner* — det är för att göra mekanismerna begripliga genom att fånga dem genom deras begrepp, och genom att börja med dessa (eftersom detta är den enda möjliga vägen) för att på så sätt begripliggöra de konkreta realiteter som endast kan fångas genom att man gör en omväg genom abstraktionen.⁴ (Emfas borttagen och tillagd).

Detta citat, som skulle kunna kompletteras av mängder av liknande passager, indikerar att Giddens missuppfattat *syftet* med analyser som Althusser's och Foucault's. Det är inte fråga om att avbilda den empiriska verkligheten som den direkt framträder (s.k. *naiv realism*), där människan rör sig, har intentioner o.s.v., utan om att framställa de teoretiska begrepp med vilka intersubjektivitetens former kan analyseras vetenskapligt (eftersom detta är den enda möjliga vägen).

För det tredje: Giddens påstår att individen har

mycket mer *kunskaper* än vad i synnerhet Foucaults analyser ger vid handen. Vi vet inte här om Giddens åsyftar någon apriorisk, icke-empiriskt prövbar egenskap hos människosläktet. Om så inte är fallet, så är det hela just ett empiriskt spørsmål, och Giddens ger endast uttryck för sin tro. För att konkretisera: när Foucault analyserar vansinnets historia genom att bland annat visa vilken roll leprosarier och grundandet av *Hopital général* hade, menar Giddens att agenterna — statstjänstemän o.s.v. — visste att de skapade förutsättningarna för uppkomsten av vetenskapen psykiatri? Visste reformatorerna av straffpraxis att deras handlingar innebar ett avgörande brott i penologins utveckling, och nya former av disciplin? Och om de så visste (vilket Foucault vare sig påstår eller inte påstår att de gjorde), hur förändras då analysens resultat? Å andra sidan redovisar ju Foucault läkares, fängelse-reformatorers m.fl. föreställningsvärldar. Frågan om agenternas kunskaper är ibland, men inte alltid, en viktig faktor — det beror inte minst, och helt enkelt, på studiens syften.

En liknande invändning kan resas mot Giddens kritik av Parsons. Det är ju riktigt att Parsons sällan diskuterar individuella färdigheter och särdrag, utan att han håller sig på en social eller kollektiv nivå. Men betyder detta, som Giddens hävdar, att Parsons ser individer som "cultural dopes", inte som aktörer som är medvetna och har kunskaper, d.v.s. är "highly knowable"? (HM: 18). Borde inte Parsons starka betoning av och teoretiserande kring begrepp som "socialisering", "internalisering av kunskaper", "arbetsdelning", "professionalisering" etc. få Giddens att misstänka att det är något konstigt med

hans kritik, och få honom att undersöka dels vad som döljer sig bakom dessa begrepp, dels fråga sig vad Parsons försöker förklara? Borde inte Althussers diskussion av begreppet "subjekt", i bemärkelsen underordnat och *kvalificerat* subjekt, samt hans resonemang kring skolan och olika kvalifikationsnivåer, få honom att fråga sig om Althusser verkligen menar att "de mänskliga agenterna" inte har några kunskaper eller färdigheter? Är det hela inte snarast en enkel fråga om vilken abstraktionsnivå man befinner sig på, och *vad* man vill förklara? Analysinstrument måste alltid väljas och värderas efter objektet för undersökningen, eftersom alla förklaringar förutsätter och utesluter en mängd ting — det ligger i alla förklarings natur att ge aspekter på verkligheten. Med risk för att bli övertydlig: Om vi vill förklara individuella skillnader i produktionskapacitet, eller kanske innovationer i ett tekniskt system som en industri, så är det säkert motiverat att noggrant diskutera aktörernas färdigheter. Det samma gäller socialpsykologiska studier som t.ex. Goffmans beskrivning av "encounters". Men att ställa Parsons och Althusser mot Goffman. . . dessa studier är inkommensurabla. En giltig kritik av Parsons och Althusser måste visa *att* de misslyckas med sina uppsåt *på grund av* de "förbiseenden" Giddens tillskriver dem.

För det fjärde: Saussures distinktion mellan synkront och diakront är som han själv påpekar en *analytisk* distinktion, ett hjälpmedel. (Giddens nämner detta men tycks inte ta det på allvar.) Saussure använder den för att få fram kunskaper om språkliga strukturer. Giddens anmärker om denna teori att "ett/lingvistiskt systems/ natur kan inte fångas på ett

adekvat sätt", att de "förändringens frön" som är inherent i språket och talet, inte kan förstås med denna infallsvinkel.

Saussure är dock väl medveten om skillnaden mellan språkets och talets "sanna natur" och analytiska hjälpmedel. Han skriver exempelvis om det förra att:

Talet har både en individuell och en social sida, och vi kan inte tänka oss det ena utan det andra. Dessutom innefattar Talet både ett etablerat system och en utveckling: vid varje tidpunkt är det en existerande institution och en produkt av det förgångna.

Och om det senare att:

Jag menar att i *språket* finns det ingen kraft som garanterar att en regelbundenhet bevaras när den en gång etablerats,

d.v.s. han *reifierar* inte sin dikotomi. Kort sagt: Giddens misstag beror på att han inte satt sig in i *syftet* bakom att skilja analysinstrument från "den verkliga verkligheten".

Giddens har en snarlik invändning mot funktionalismens analysmetod. Enligt Giddens identifierar funktionalismen funktionella relationer genom att ta ett "tidlöst fotografi", genom att frysa samhällsutvecklingen i ett moment, d.v.s. genom att abstrahera från tiden. Förändring studeras däremot diakront, över tiden. Och detta leder enligt Giddens till ett "elementärt fel", eftersom

Tid identifieras med social förändring. . . Emellertid. . . är tiden en lika nödvändig komponent för social stabilitet som den är för förändring. (Ja, TB) I en stabil samhällelig ordning finns det en stark likhet mellan hur det är och hur det var förr. (Korrekt, TB) Detta antyder hur missvisande det är att anta att man kan ta ett 'tidlöst fotografi' av ett socialt system på samma sätt som man

till exempel kan ta ett verkligt fotografi av en byggnads arkitektur. (Gör det verkligen det? TB) Ty sociala system existerar *som* system endast i och genom deras 'fungerande' (reproduktion) över tiden" (HM: 17) (Åter; Ja, TB. Men att sociala system existerar genom reproduktion "indikerar" ju inte att man inte kan ta ett fotografi *ändå*, tidlöst eller ej.)

Giddens tycks hävda att funktionalister tror att den synkrona analysen skall användas endast för stabila, tidlösa system, den diakrona för system i förändring. Men ett "snapshot" återger ju situationen i *ett moment, ett ögonblick* — en normal och vedertagen metod, i samhällsvetenskap såväl som i naturvetenskap. (Kemister tar "snapshots" av molekylstrukturer, väl medvetna om att dessa i reella kemiska föreningar genomgår ständiga förändringar.) En serie fotografier kan med fördel användas just för att identifiera förändringar över tiden. Vidare identifieras inte tid med social förändring av funktionalister. Vad jag först kommer att tänka på som motexempel är Stinchombes välkända modell av social reproduktion; en modell som visar just de funktionella villkoren för såväl stabilitet som förändring över tiden.⁶

Slutligen är metoden att abstrahera från tiden inte bara något normalt utan förmodligen nödvändigt i all vetenskap — Giddens själv gör det, tex i sin stratifieringsteori för social handling.

För att sammanfatta: Giddens lyckas aldrig visa *varför* det är ett inherent eller logiskt misstag att abstrahera tiden, eller varför aktörernas kunskaper alltid måste beaktas, oavsett studieobjekt och syfte. I stort går hans kritik av objektivismen ut på att ställa analysmetoder mot ontologi; analytiska strategier förkastas därför att de inte direkt överensstämmer med verkligheten, som Giddens ser den.

Människans natur

Giddens tycks inte vara klar över utgångspunkterna, de metodologiska förutsättningarna, för den strukturalistiska forskningen. Därför blir hans kritik systematiskt irrelevant.

Å andra sidan har han rätt i att den strukturalistiska människan är determinerad. Hon äger ingen fri vilja av traditionellt snitt som garanterar hennes autonomi. Om Giddens därför kan visa att människan är ett väsen med säregna egenskaper som lyfter henne från determinismens principer så skulle han på detta sätt ändå komma åt strukturalismen och marxismen.

Giddens teori om människans natur finns mest utvecklad i hans *New Rules of Sociological Method* och i de första kapitlen av hans senaste teoretiska verk (TS). Av utrymmesskäl kan jag inte gå närmare in på detaljerna i denna "stratifieringsteori för social handling", som presenteras inbäddad i tjocka lager av förbehåll, sidokommentarer, varningar för fel-tolkningar, kritik av olik tänkande. Det är med andra ord svårt att fånga den i ren form, men om man vaskar bort alla inpass kvarstår såvitt jag kan se följande tankegång.

Det viktigaste begreppet i Giddens "centrering" av människan är "det reflexiva styrandet av beteende". På praktikens nivå är den främsta poängen med detta begrepp att aktören "alltid kunde ha handlat annorlunda", d.v.s. kunde ha styrt sitt

beteende i en annan riktning. Styrningen av beteendet är avhängigt människans "reflexiva komponenter", som i sin tur är avhängigt hennes förmåga att rationalisera: "Den reflexiva styrningen av beteende beror på rationalisering." För att förstå reflexivitet måste vi därför först förstå vad rationalisering innebär. "Rationaliseringen av handling refererar till 'intentionalitet' som process och är. . . ett rutiniserat karakteristikum i det mänskliga beteendet." Reflexivitet och rationalisering är alltså avhängiga människans *intentionalitet*. Giddens definierar intentionell handling som "en handling som dess utövare vet, eller tror sig veta, har en speciell egenskap eller effekt, och där denna kunskap används av den handlande för att nå egenskapen eller effekten." (TS: 10)

Därefter övergår Giddens till att diskutera skillnader mellan intentionell och icke-intentionell handling, Freuds omedvetna, Erikssons psykologi, Goffmans "encounters". (TS: kap 1 och 2)

Frågan om subjektets autonomi besvaras således i sista hand genom påståendet att människan är intentionell, hon planerar, överväger konsekvenser. Jag har letat efter proargument (teoretiska eller empiriska) för detta påstående men inte funnit några, och kan därför inte förstå annat än att Giddens endast har följande att säga. Människan kan alltid handla annorlunda än hon gör. Detta beror på att hon är en intentionell varelse. Det empiriska beviset för att hon är intentionell lika med fri är att hon, om tillfrågad, kan ge skäl för, d.v.s. rationalisera, sitt dåtida, nutida eller framtida handlande. Vi har alltså att göra med ett cirkelresonemang.

Människan är (till skillnad från biet?) ett planerande väsen. Denna skäligen simpla filosofiska antropologi inplaceras i nästa steg i ett socialt sammanhang, fr.a. genom att intentionaliteten antas vara rutiniserad (Goffman). Överhuvudtaget beskärs människans autonomi mycket starkt. Kvar blir till sist ett principiellt fragment av frihet.

Ju mer Giddens beskär sina kategorier och ger dem socialt och psykoanalytiskt innehåll, desto mer närmar han sig också det han vill undvika, d.v.s. determinismen. (Att människan reflekterar och rationaliserar, och att hon är intentionell, är ju i sig inget determinismen förnekar, tvärtom, jämför exempelvis Freud.) Om han vill bevara sin udd mot determinismen måste han därför bevara någon tes om att människan besitter ett universellt *logos*, en transcendent fakultet (en själ, en essens, ett "eskatologiskt jag") som undandrar sig de vanliga orsaksbestämningarna och därmed gör henne fri. Jaget, eller intentionen, eller rationaliteten, eller reflexiviteten, måste orsaka men inte självt vara orsakat. Men Giddens är mycket oklar på denna punkt.⁷ Om han vill hävda något dylikt, så är han för övrigt i gott sällskap. Filosofer har i alla tider utrustat människan med vissa mentala differentia specifika, såsom "förnuft" och så vidare. I detta fallet (reflexiviteten) uppstår misstanken att Giddens universaliserar sin position som europeisk intellektuell; en voluntaristisk individualism, ett misstag Marx beskrev, förutspådde och varnade för:

I detta den fria konkurrensens samhälle framstår den enskilde som lösgjord från de naturliga band, som i tidigare epoker gjort henne till ett tillbehör i en bestämd och begränsad historisk samman-

slutning. . . hon framställs inte som ett historiskt resultat utan som utgångspunkt för historien. . . Samma misstag har hittills varje ny epok begått.

Men Giddens är som sagt inte särskilt klar på denna punkt. I andra sammanhang tycks han vända sig emot tanken på ett transcendent subjekt (Se t.ex. diskussionen av Foucault, CP: 222). Tvärtom kan hans resonemang också tolkas åt andra hållet: att reflexivitet, intentionalitet och så vidare är *socialt* bestämda kategorier. Reflexiviteten är hos Giddens så väl inbäddad i strukturer och dylikt att dess autonomi inte blir mycket mer än ett fragment man kan bortse ifrån. Detta kan dock inte Giddens hålla med om, eftersom hans kritik av strukturalismen då skulle bli meningslös.

Således. Giddens vill inte förfäktat en strukturalistisk teori om människan. Samtidigt vill han distansera sig från den analytiska handlingsteorin, och "voluntaristisk hermeneutik". Frågan är om han lyckas sätta sig på detta staket, eller om han faller ner i determinismens eller voluntarismens sumpmarker. Såvitt jag kan förstå är han i vissa passager nere i den ena, men skyndar sig att kravla upp genom en serie varningar och förbehåll, för att plötsligt halka ner i den andra. Det största problemet är förmodligen att han vägrar att konfrontera själva grundbulten i problemet, d.v.s. frågan om deterministiska versus voluntaristiska människoupfattningar.

Kritiken av funktionalismen

Giddens kallar sina arbeten "anti-funktionalistiska och anti-evolutionistiska manifest". Udden är här riktad dels mot den klassiska antropologin och den amerikanska strukturfunktionalismen, dels mot marxismen i äldre och modernare tappning.

Mot funktionalismen reser Giddens fyra argument. Den bygger på en falsk dikotomi mellan statik och dynamik, eller mellan synkroni och diakroni; den ser inte att människor har kunskaper; den förser sociala system med *behov*, vilket de inte har; vilket sammanhänger med att den bygger på en *teleologisk* förklaringslogik. De båda första punkterna har behandlats ovan.

Sociala system har inga behov eller funktionella krav, vilket funktionalister enligt Giddens förutsätter eller tror i sina analyser. (Sociala system är inte organiska system.) Det finns inga okända sociala mekanismer som gör att samhällsbehov uppfylles av sig själva, utan människor som strävar efter att nå konsekvensen. *Samhället* har inga avsikter, ingen rationalitet, det har endast individer. Man kan inte förklara en händelse genom att säga att den uppfyller ett behov i samhället, bl.a. därför att man då låter orsaken komma efter effekten i tiden. Man kan inte förklara profitnivån eller arbetslösheten genom kapitalismens behov. Det enda vi kan tala om är "icke-avsedda konsekvenser" av avsiktlig social handling.

Vi kan till att börja med genast ge Giddens rätt i hans anmärkningar mot (fr.a. den klassiska) funktionalismen: teleologiska förklaringar är omöjliga. Metaforen

”behov” kan misstolkas — visserligen tycker jag att man metaforiskt kan säga att ett samhälle eller socialt system har ”behov”, t.ex. behov av en viss ordning, av materiella eller kulturella förnödenheter. Ett samhälle som svälter (eller inte svälter) har behov av föda. Om det nu finns en läsare som tror att den föregående meningen betyder att *själva begreppet samhälle*, inte människorna i det, är hungrigt, så är det olyckligt — vi bör, ställda inför en sådan läsare, med Giddens försöka undvika denna term, och inte använda ”behov” samtidigt som vi använder abstraktioner av typen ”samhälle”.

Vad är funktionalismen, och hur har den uppstått? En stor del av förklaringen tror jag består i att människor har förundrat sig över att samhällen och institutioner ofta består över lång tid (d.v.s. det gamla ”problem of order”). Detta är vad Stinchcombe kallat *functional imagery*; att man (sociologen) försöker lista ut vilka positiva funktioner olika samhällsföreteelser har för helheten eller en del av denna (och även vilka negativa konsekvenser samma företeelser har). Detta har lett till teorier om funktionella imperativ, funktionella villkor, och till många intressanta empiriska studier.

Men som sagt, den springande punkten är att om man hävdar att ett socialt systems ”behov” helt och hållet *förklarar* en viss företeelses existens, *utan* att någon eller några aktörer syftat till detta (det har skett genom någon mystisk kraft), så är man ute i blåsväder, ty då har man låtit orsaken komma efter effekten, lämnat kausaliteten och blivit teleolog.

Jag skall i det följande ta upp två olika typer av funktionalism, som Giddens kritiserar (och inte håller isär). Den första är Robert Mertons funktionella analys. Giddens kritiserar i flera böcker Mertons distinktion

mellan manifesta och latent funktioner, samt tillämpningen av denna på det (alltför) välkända exemplet med Hopi-indianernas regndans. Genom distinktionen och exemplet säges Merton förse samhället med behov, med en rationalitet det inte har. Dessutom säges Merton resonera teleologiskt, eftersom regndansen *förklaras* med dess latent funktion, d.v.s. att stärka gruppssammanhållningen. Men:

Tesen att gruppens sammankomst för att utföra ceremoni stärker samhällets enhet eftersom den uttrycker känslor som gör det mer sammanhållet identifierar *en oavsiktlig konsekvens* av ceremonin; den förklarar inte på något sätt varför aktiviteten förekommer. Eller, mer precist, den ger endast ett postulat angående 'samhällets skäl', vilket inte bara transcenderar individernas skäl, utan också för in en speciell social respons; samhället har inte bara behov som måste tillfredsställas utan det lyckas även på något sätt stimulera eller bevara funktionellt lämpliga sätt att möta dessa behov. Enda sättet att lyckas göra dessa (latent) antaganden är att falla tillbaka på någon slags princip om anpassande överlevnad; det vill säga, att varje samhälle av denna typ som har överlevt just därför måste ha utvecklat någon slags sammankomst som regndansen. Men även om detta vore ett godtagbart argument på ett allmänt plan så måste det framhållas att det ändå inte förklarar *hur det kommer sig, hur det går till*, när regndansen bevaras. (CP: 212-3)

I den senaste boken är dessa iakttagelser generaliserade. Där heter det:

I funktionalistiska tolkningar . . . syftar man i första hand till att förse system, och inte individer, med rationalitet. Identifieringen av ett funktionellt behov hos systemet antas ha förklarande värde, vilket innebär att man för in konsekvenser som på något sätt tillfredsställer dessa behov. Mertons funktionella tolkning av Hopiindianernas regndans passar exakt in i detta mönster. (TS: 294)

Merton är alltså teolog, förser Hopi-samhället med en rationalitet det inte har, försöker förklara ceremonin med ännu-icke-existerande-orsaker . . . Utan att vara någon Merton-fan vill jag påstå att detta är en mycket

grov förvanskning av hans version av den funktionella analysen. Merton presenterar aldrig sin distinktion mellan manifesta och latenta funktioner som ett förklaringsystem. Överhuvudtaget förekommer inte begreppet "funktionell förklaring" hos Merton, såvitt jag har kunnat finna. Distinktionen presenteras helt uttryckligt som en heuristik, med syftet att skilja mellan "medvetna *motiv* för socialt beteende och dess *objektiva konsekvenser*",¹⁰ något Giddens klokt nog också skiljer på. Merton utreder också förhållandet mellan icke-avsedda konsekvenser (dvs vad Giddens godtar) och sina latenta funktioner:

Handlingarnas icke-avsedda konsekvenser är av tre slag: (1) De som är funktionella för ett visst system, latenta funktioner inräknade, (2) De som är dysfunktionella, och (3) De som är irrelevanta för systemet, som det vare sig påverkar funktionellt eller dysfunktionellt, *dvs* den ur praktisk synvinkel oviktiga klassen av icke-funktionella konsekvenser."¹¹

I samband med exemplet, dvs Hopiindianernas regndans, skriver han att den latenta funktionen "kan ha en funktion för gruppen"¹² (emfas i original), och alltså *inte* att vi har att göra med en *förklaring* av dansen.

Alltså: i likhet med Giddens är Merton intresserad av icke-avsedda konsekvenser. Till skillnad från Giddens är han också intresserad av konsekvensernas effekter (vare de positiva, negativa, eller både/och), för ett socialt system, eller en klass, grupp, eller enskild individ. Han hävdar aldrig att de latenta funktionerna förklarar "irrationella" företeelser, och talar inte heller om, eller förutsätter implicit, att sociala system har "behov" i syfte att ge teleologiska förklaringar. Det är för övrigt synd, för att inte säga märkligt, att Giddens går in på det stiliserade och

fyrkantiga exemplet med Hopiindianerna, eftersom Mertons diskussion av detta är ”mycket kort”, och inte på Mertons mycket mer utvecklade och allvarliga funktionella analys av ”politiska maskiner” i samma uppsats.

Merton är överhuvudtaget mycket explicit vad gäller distinktionens (manifest-latent) heuristiska värde. Den hjälper till att ”rikta uppmärksamheten mot fruktbara forskningsområden” — trots sådana påpekanden blir analysinstrumentet för Giddens ett förslag till förklaringsystem.

Den andra typen av funktionalism jag vill ta upp här är modernare, och gäller just frågan om funktionella *förklaringar*. Här borde Giddens påpekanden vara mer relevanta. Vi kan genast ge Giddens helt rätt: teleologiska förklaringar *är* omöjliga. Emellertid: hans poäng träffar knappast den moderna funktionalismen (i dess många varianter), ty denna är helt på det klara med det teleologiska misstaget. Den moderna funktionalismen hävdar tvärtom att funktionella förklaringar är *kausala*, att de utgör en speciell typ av kausal förklaring.

Inom biologin finner vi funktionella förklaringar som bygger på kunskaper om organismers *dispositioner*. Det finns mekanismer i en organism som ger upphov till vissa tendenser, som t ex att blodcirkulationen ökar för att hålla kroppstemperaturen någorlunda konstant vid ansträngning. Här kan man säga att x inträffar på grund av y, eller att systemet s är sådant att x har funktionen f när y — orsaksmekanismerna är kända:

$$\forall s [y = f(x)]$$

Nu är frågan om ett socialt system har dylika mekanismer, eller funktioner. Den funktionella fantasin som jag refererade till ovan har svårt att släppa denna idé: *intuitionen* och empiriska iakttagelser indikerar att så kanske är fallet. Om så är fallet, så kanske man kan tala om dispositioner eller tendenser i ett givet socialt system, och om *konsekvenslagar* för systemet, vilket G A Cohen har föreslagit. Ett exempel.¹³ Det är möjligt att förklara ökningen av vissa industriers genomsnittstorlek genom att koppla samman denna med effekten, minskning av produktionskostnaderna per producerad enhet. Detta kan göras utan att man vet vilken mekanism som ger effekten. Orsaken i detta fall *kan* vara förutseende företagsledare, eller "naturligt urval"; efter tillräckligt lång tid (tiden är alltså i detta avseende inherent i funktionella förklaringar) kommer de fabriker som inte ökar sin storlek att slås ut. Dylika förklaringar är inte teleologiska (orsaken sägs inte inträffa därför att effekten inträffar) utan kausala, eller dispositionella (storleksökningen inträffar p g a att industrin ifråga var av ett slag där storleksökningen ger besparingar/överlevnad. Se även Jon Elster för denna punkt.¹⁴ Vi kan således säga att förändringen förklaras av sina effekter utan att veta *hur* detta gick till.

Liknande förklaringstyper finner vi i biologins historia. Darwin och andra "funktionalister" förklarade att de bäst anpassade organismerna överlever genom naturligt urval, utan att veta vilken mekanism som gav denna konsekvens.

Båda förklaringstyperna är funktionalistiska. Även om inte orsaksmekanismerna är kända, så finns det tydligen kunskap även i "icke-elaborerade funktio-

nella förklaringar” av dessa slag, och framför allt fruktbara forskningshypoteser. Frågan om aktörerna är medvetna om konsekvenserna eller ej blir ur detta perspektiv relativt ointressant.

Giddens, som kommenterar Cohen, invänder att ”icke-elaborerade förklaringar är överhuvudtaget inga förklaringar . . . att säga ’icke-elaborerad’ är att erkänna att man inte känner till de kausala sambanden.” (TS: 295) Emellertid: att inte känna till orsakssambanden är inget principiellt ovetenskapligt utan något ytterst vanligt, något som vidlåder de flesta samhällsvetenskapliga förklaringar av korrelationer och andra samband. Hela frågan är ju som Giddens vet något ytterst svårutrett, filosofiskt sett. Det är också, i stor utsträckning, en fråga om generalitetsnivå.

Dessutom känns Giddens plötsligen mycket stränga krav på förklaring något malplacerat, med tanke på hur han i andra sammanhang har definierat detta begrepp:

Förklaring . . . innebär att klargöra pussel eller frågor; . . . att begripliggöra iakttagelser eller händelser som inte enkelt kan tolkas med en existerande teori eller referensram. Skillnaden mellan beskrivning och förklaring blir såldes delvis beroende av själva sammanhanget. (CP:258)

— En mycket mjuk och tolerant definition, som borde kunna omfatta även Cohens förklaringsmodell.

Således: Giddens kritik av Merton bygger på en allvarlig feltolkning, och hans kritik av Cohen är ytterst tvivelaktig. Om Giddens hade kunnat påvisa något *principiellt* fel i den svåra och omdiskuterade frågan om (moderna) funktionella förklarings

struktur, t ex att de är teleologiska, eller visa att "vanliga" förklaringar är överlägsna funktionella orsaksförklaringar (t ex genom illustrationer där ett visst fenomen ges dels en "vanlig", dels en funktionell orsaksförklaring) så hade detta underbyggt hans påståenden. Som det nu står, liknar det mest retorik från Giddens sida. Det ser ut som om vi trots allt bör följa Durkheims råd: använd båda typerna.

Kritiken av evolutionismen

Kritiken av evolutionismen har samma grundkomponenter som kritiken av funktionalismen. Evolutionistiska teorier beskriver som bekant samhällens utveckling och förändring som *riktad*. Det finns en tendens för ett samhälle, i vissa äldre former även för mänskligheten, att gå från "lägre" (t ex mindre komplexa) till "högre" stadier. Giddens anger fyra kriterier som oftast är uppfyllda i evolutionistisk teori: (1) Någon form av begreppsligt samband med biologisk evolution, (2) angivande av en speciell mekanism bakom förändringar (t ex Spencers "differentiering", Whites "energiproduktion"), (3) En sekvens av utvecklingsstadier urskiljes, där vissa stadier föregår andra, och (4) Förändringsmekanismen förklarar på något sätt *hela* mänsklighetens historia. (TS: 231-3)

Giddens menar nu att all evolutionistisk teori är felaktig, och att den bör utmönstras ur sociologin. Det går inte att urskilja på varandra följande stadier i mänsklighetens utveckling. Ett skäl till detta är att det finns alltför många undantag, ett annat att människan under den överväldigande delen av sin existens har levt i stabila samhällsformer, där någon utveckling inte förekommit, det är först under de senaste tusentals åren något har hänt. Ett tredje, mer principiellt skäl är att människan är en reflekterande varelse, som inte följer en "enkel och suverän uppsättning orsakssamband."

Den centrala angreppspunkten är dock begreppet "anpassning" (*adaptation*, kriterium 2 och 4), dvs föreställningen att samhällen succesivt anpassar sig till sin materiella omgivning. Precis som med funktionalismens "behov" menar Giddens att detta begrepp bygger på teleologiska föreställningar, och därför måste förkastas: "Samhällen har inga behov av att 'anpassa sig' (behärska, erövra) deras materiella omgivningar." (HM: 21)

Giddens alternativ till evolutionistiska teorier är att förstå social förändring som *episoder*. Episoder består av en mängd handlingar eller händelser med en speciell *sekvens*. Episoder kan vara storskaliga (förändringar av institutioner etc) eller småskaliga. Riktningen inom varje episod är således specifik för denna, och mekanismerna inom en episod behöver inte gälla inom en annan. Det finns inte någon "episodernas episod" kan man kanske säga. Med begreppet *space-time edges* refererar Giddens till episodernas början och slut, och till kopplingen mellan samhällen av olika strukturell typ.

Jag skall inte gå in på en kritik av Giddens egen teori, eftersom en sådan redan är genomförd på ett utmärkt sätt av E O Wright.¹⁵ (Wright visar enligt min mening övertygande att även Giddens teori innehåller evolutionistiska inslag.) I stället skall jag göra några enkla anmärkningar angående hans kritik av den evolutionistiska tanken.

Vi kan till att börja med, och som vanligt, ge Giddens rätt i många av hans påpekanden. Evolutionistiska teorier som är teleologiska bör förkastas. De teorier som anger transhistoriska mekanismer (fö ofta kallade historicistiska teorier, se Althusserns kritik av dessa) för hela den mänskliga utvecklingen

bör ses med skepsis. Om begreppet anpassning användes inte som metafor utan som beskrivning av vad *samhället* gör så är detta förkastligt. (Om det å andra sidan används som metafor för att beskriva eller förklara t ex skillnaden i klädesval mellan "samhällen" — dvs egentligen människor — så måste väl detta vara all-right? T ex skillnaden mellan Eskimåers och Afrikaners anpassning till sina olika omgivningar?) Giddens har också rätt i att man kan finna evolutionistiska passager hos Marx, liksom hos senare marxister.

Men det finns ju svagare former av evolutionistiska teorier, som inte är teleologiska, eller tänker sig att samhällen i sig kan anpassa sig, utan handlande människor. Man kan urskilja *tendenser* i givna samhällen, som beror på en viss intern logik. Marx gjorde det för kapitalismen. Man kan kanske säga att även om det inte finns någon överhistorisk mekanism, inget som "drar" ett samhälle i en viss riktning, så finns det något som "knuffar" det, hindrar det från att återgå till tidigare stadier. Och detta beror inte på några mystiska krafter, utan på konkreta, empiriskt iakttagbara faktorer. En sådan faktor är, som både E O Wright och G A Cohen påpekar, helt enkelt människors kunskaper. Om det skulle vara så att ett samhälle sönderfaller tekniskt sett, t ex på grund av en katastrof, så kan det återupprättas relativt enkelt, i varje fall snabbare än förrgången, eftersom människors kunskaper finns kvar. (Jämför Poppers analoga argument angående kunskapens utveckling.¹⁶) En annan faktor är att människors behov förändras. Har man väl vant sig vid en viss levnadsnivå är sannolikheten stor att människor försöker bevara den, eventuellt förbättra

den. Det finns ofta men inte alltid *intressen* av att driva ett samhälle i en viss riktning — de flesta människor har oftast inte intresse av att återgå till tidigare stadier. Till detta bör läggas logiken i bestämda samhällsformationer, t ex kapitalistiska. Kapitalet drivs att bevara eller öka profiten, vilket medför rationaliseringar, innovationer vad beträffar produktionsmedlen, samtidigt som motsättningar, icke-avsedda konsekvenser, uppstår. Allt detta är välkänt, men förtjänar att påpekas. I en svag form av evolutionism finns ingen framtida nödvändighet, ingen teleologi, inga transhistoriska mekanismer. (Se för övrigt Wrights kriterier på en svag form av evolutionism.¹⁷)

Påpekanden som dessa ger en viss rimlighet åt analyser i termer av historisk riktning. Det är möjligt att Giddens skulle hålla med om detta — hans episodteori tyder på det — varvid hela frågan reduceras till definitionen av *ordet* evolutionism. Frågan kan inte lösas, eftersom Giddens är så obestämd i sin definition ovan. Han säger att kriterierna ”oftast” är uppfyllda i evolutionistiska teorier. Frågan är: *Måste* en evolutionist förklara *hela* mänsklighetens historia? *Måste* det vara *en* mekanism? *Måste* det alltid finnas bestämda riktningar *mellan* på varandra följande stadier? I så fall är evolutionismen dubiös — å andra sidan finns det inte många moderna exempel på den.

De faror Giddens påpekar angående evolutionismen är givetvis också välkända, och bättre utredda, inom den moderna marxistiska debatten¹⁸ — det är synd att Giddens endast ägnar sig åt ”vulgärevolutionism.”

Maktbegreppet

Ungefär samma svaga resonemang finner vi i Giddens behandling av begreppet makt. Han börjar med att kritisera Marx, som visserligen inte var särskilt explicit vad gäller detta begrepp, men som ändå omfattade ett sådant.

Giddens hävdar att Marx länkar "makt" till konflikt, dvs till skilda klassintressen. Makt är därför alltid förknippat "endast med klassamhällen", vilket ger ett alltför snävt maktbegrepp enligt Giddens (TS: 256). Parsons länkar makt till kollektiva mål, vilket också ger ett alltför snävt begrepp, eftersom det inte finns något logiskt samband mellan makt och intressen. Foucault förstår sanningen som primär i förhållande till makten, vilket leder till att man inte kan förklara historien i termer av relationen mellan handling och kunskap, hävdar Giddens (dock utan att ge några argument).

Därefter utvecklar han sitt eget maktbegrepp, som i grunden betecknar förmågan att få något gjort, dvs nå vissa resultat. För att nå resultat behövs resurser. Giddens använder den vanliga sociologiska distinktionen mellan allokativa och auktoritativa resurser, och för diskussionen vidare genom att kartlägga dessa resursers innehåll. (TS: 257-262).

I denna framställning blir åtminstone en sak klar; att maktbegreppet kan användas på många olika sätt. För att bedöma en författares användning av det måste vi först sätta oss in i hur denne definierar

begreppet. Därefter kan man kritisera författaren ifråga, på basis av fruktbarhet, intern konsistens etc, men det går *inte* att kritisera användningen av "makt" *a priori*, dvs en definition av makt är inte en realdefinition utan snarare en stipulativ definition. Så *om* Marx i sin klassanalys använder sig av ett implicit maktbegrepp (som parantetiskt hellre bör expliceras som "dominans", "klassmakt", "förtryck", eller "utsugning", dvs Marx talar om en viss form av maktutövning) så kan detta inte undergrävas utifrån kritikerns egen lika stipulativa definition. Detsamma gäller de övriga personerna Giddens angriper, i detta fallet Parsons och Foucault.

Tid, rum, regionalisering

Tidsgeografin är bland annat en teknik för att beskriva flera individuella biografier på ett nytt sätt, ett konkret, "fysiskt" sätt. (Även grupper etc rörelser kan beskrivas.) Individernas rörelser genom tiden och rummet kan kartläggas grafiskt som "spår" genom rumtiden; i sina dagliga aktiviteter rör sig människan genom tid och rum. Tiden och rummet kan ses som *begränsande* faktorer, och som *resurser* av vilka det råder *knapphet*. Skillnaden mellan individers livsspår beror i stor utsträckning på skillnader vad gäller omgivning och resurser, dvs organiseringen av rumtiden. En individ kanske under hela sin livstid rör sig inom ett begränsat område som en by, medan en annan har tillgång till medel att snabbt färdas många gånger över jordklotet. Skillnaden kan förstås som en *tid-rumkonvergens*; stora avstånd "blir mindre", kan överbryggas på kortare tid, genom förbättringar av kommunikationsmedlen. Skillnaden mellan olika historiska perioder kan således beskrivas som förändringar av rumtidens organisering. Med tidsgeografin följer en hel serie begrepp, såsom plats, region, lokal, station — begrepp som används för att beskriva rörelser och social interaktion i rumtiden.

Ett av tidsgeografins syften är att kartlägga tidsliga och rumsliga restriktioner, oftast i vardagliga, rutinerade sammanhang. Det är flera här Giddens knyter

an tidsgeografin till sin struktureringsteori. Struktureringsteorins objekt är ju (re)produktionen av strukturer i tiden och rummet, dvs objektet är "situerade praktiker", och för detta bör tidsgeografins begrepp vara användbara.

Giddens övertar dock inte okritiskt den tidsgeografiska apparaten. Han kritiserar den, förutsägbart, för att rymma en naiv människoupfattning. Människan är en intentionell varelse, vilket tidsgeografin i och för sig också anger med begreppet "projekt", men "projektets natur och ursprung förklaras aldrig". Vidare tycker sig Giddens återfinna dualismen mellan handling och struktur i tidsgeografin. För det tredje är tiden och rummet inte bara begränsande, utan ger också kapacitet till handling. Slutligen har tidsgeografin inget utvecklat maktbegrepp. (TS: 117) Jag går inte in på denna kritik, utan påstår endast att den är delvis felaktig, delvis irrelevant, och att kritiken (delvis) besvarats av Tommv Carlstein.¹⁹

Frågan om tidrumdimensionen är mycket viktig för Giddens, av två skäl. Den ligger som vi sett ovan till grund för kritiken av en stor del av den traditionella sociologin, t ex strukturalismen, som inte sägs "temporalisera" sitt studieobjekt. Att inte göra detta är ett stort misstag, ty frågan om konstitueringen av sociala system över tiden och rummet

är inte en speciell typ eller ett område inom samhällsvetenskapen som kan tas upp eller bortses ifrån efter behag. Den befinner sig i själva hjärtat av samhällsteorin, som denna tolkas genom struktureringsteorin, och borde därför också förstås som av avgörande betydelse för den empiriska forskningen inom samhällsvetenskaperna. (TS: 110)

Det andra skälet är inte kritiskt utan positivt, dvs att

tidrumdimensionen är grundläggande i struktureringsteorin, vars centrala formel ju är: "Struktur är både mediet och resultatet av social handling över tid och rum" eller ännu mer generellt: "all social interaktion, och alla sociala system, är tidsligt och rumsligt konstituerade."

Vi rör oss ännu på den programmatiska nivån, och jag har känslan av att vi rör oss med trivialiteter, vilket man kan förvissa sig om genom att fundera över vad Giddens utesluter: vilken sociolog skulle hävda att "alla sociala system är *inte* tidsligt och rumsligt konstituerade"?

Låt oss därför lämna den programmatiska nivån för ögonblicket, och undersöka på vilka sätt Giddens visar att tidrum-dimensionen är central för empirisk forskning, dvs hur den görs till ett fruktbart analysinstrument.

Giddens ägnar ett kapitel i sin bok om struktureringsteorin (TS) åt att förklara hur olika företeelser kan beskrivas genom begreppen tid och rum. Exempelen är dock enligt min mening förbluffande triviala, och det är tveksamt om de kan ge sociologer eller andra människor några aha-upplevelser, eller djupare förståelser av någonting. Rummen i ett hus kan förstås utifrån tiden och rummet. Ett sovrum är *placerat* i en viss del av huset, ovanvåningen i England, och det används under en viss *tid* (oftast natten), och det har vissa *sociala funktioner* (där förekommer vila, och även andra sociala interaktioner). Andra rum, såsom kök och vardagsrum, har andra sociala karakteristika. Detta kallas att rummen är *zonade* på olika sätt i tiden och rummet.

Det kallas också för en form av *regionalisering* ("mode of regionalization", TS: 119). I olika samhällen förekommer olika sätt att zona rumtiden. Begreppet *region* betecknar för Giddens inte bara en bestämd plats, utan även utlokaliseringen av aktiviteter; en annan illustration anger att det finns inte bara geografiska utan även sociala skillnader ("long established distinctive social traits") mellan syd- och nordengland. Den moderna kapitalismen kan betecknas som en differentiering i tiden och rummet mellan hem och arbetsplats. Olika klasser har olika rumsliga platser, t ex i en stad bor arbetarklassen i ytterområdena numera, dvs deras tid-rum är organiserat på ett visst sätt. (TS: 130) Undervisning och övervakning i en skola kan beskrivas som en speciell form av tidrumorganisering. (TS: 136) Och så vidare. Giddens kommer aldrig längre än till att beskriva det alla redan vet, genom att poängtera att vi ägnar olika mycket tid åt olika saker och att olika företeelser förekommer på olika platser, samt att uppfinna begrepp för sina funderingar (local, place, front stage, back stage, presence, absence, m fl). Han avslutar med att kritisera i synnerhet Foucaults tillämpning av tid och rum — Foucault har fr.a. undersökt så kallade totala institutioner, såsom fängelser och mentalsjukhus, och man kan inte generalisera dessa analyser till det övriga samhället, vilket f.ö. Foucault inte heller gör, såvitt jag minns.

Det verkar vid första anblicken fascinerande och lovande att använda den tidsgeografiska begreppsapparaten för ett alternativt sociologiskt perspektiv. Det är också möjligt att tidsgeografin kan utvecklas till sociologisk teori. Men för närvarande tycks

tidsgeografin inte kunna ge mer än en ny *beskrivande typologi*, dvs redan kända företeelser får nya beteckningar. Om det skall vara någon poäng med en ny typologi så måste den ge upphov till nya insikter. Jag har dock ännu inte funnit någon ny eller överraskande *sociologisk* insikt till följd av tidsgeografiska klassificeringar, vare sig på den programmatiska eller empiriska nivån (en kvalificering av detta påstående följer nedan).

Struktureringsteorin

Så kommer vi då till Giddens positiva bidrag, struktureringsteorin. Dess utgångspunkt är dualiteten mellan agent och struktur, och dess centrala formel för att överskrida dualismen är, som sagt, att "strukturer är både mediet för och resultatet av social handling." Från denna formel förgrenas begreppsutvecklingen åt två håll: dels bestämning av agenten/individ, dels av omgivande sociala system. Jag har ovan redogjort något för Giddens förklaring av individen i allmänhet genom begreppen om kunskap och reflexivitet. Den strukturella sidan utvecklas genom serier av definitioner av och skillnader mellan begrepp om sociala system, strukturer, strukturella egenskaper, strukturella principer, motsättning, konflikt, olika former av tid, signifikans, dominans, legitimitet, etc.

Begreppsapparaten är väldigt abstrakt, och långt ifrån invändningsfri.²⁰ Men låt oss lämna den abstrakta nivån för att se huruvida en tillämpning av Giddens formel kan förena agent och struktur. Lyckas Giddens lösa detta klassiska problem? Eller säger han bara att båda måste vara med, dvs en mekanisk sammanföring?

I slutet av sin bok om strukturering (TS) försöker Giddens illustrera sin tanke genom att ta upp några empiriska undersökningar och framställa dem i struktureringsteorins termer. Ett för Giddens positivt exempel är Paul Willis *Learning to Labour*.²¹ Willis

analyserar här ett gäng arbetarungdomar, "the lads", och deras beteende och attityder till skolan. Studiens allmänna resultat är att arbetarungdomar genom sina kulturellt nedärvda negativa värderingar av skola, lärare och etablissemang överhuvudtaget, och deras önskan att fortast möjligt ta sig ur skolan för att bli åtminstone ekonomiskt självständiga, reproducerar klassklyftorna i det engelska samhället. Giddens menar att detta är ett exempel på hur ett visst slags intentionellt beteende ger upphov till för agenterna oönskade och samtidigt reproducerande konsekvenser, och att exemplet visar att funktionalismen är onödig: processen behöver inte förklaringar av typen kapitalets behov av en reservarmé av utbildad, billig arbetskraft.

Mer konkret visar Willis hur "the lads" genom "bus"; genom skämt, sarkasmer och ironi driver med lärare och etablissemang — ett avståndstagande. De vet hur långt de kan gå, och var de svaga punkterna finns hos läraren. Läraren har å sin sida sanktioner till sitt förfogande, maktmedel som dock måste användas med försiktighet. Klassrumssituationen är en arena för strategiskt beteende från både lärarens och elevernas sida. Willis liknar det vid en fotbollsmatch. En domare som redan visat ett gult kort för en spelare har i fortsättningen bara två val, att visa ut spelaren vid nästa förseelse eller att ignorera honom, låtsas att inte se hans dåliga beteende. Läraren i skolan har också detta val, ställd inför bus, och detta *vet* "the lads" och bygger sina strategier därefter.

Giddens menar nu att detta visar att gänget har en stor mängd *kunskap* som bas för sitt *reflexiva*

styrande av beteende; deras beteende är *intentionellt*.

Exemplet är väl valt. Det visar på ett utmärkt sätt det intrikata samspelet, ömsesidigheten, mellan handling och struktur, strukturering och reproduktion. Mina invändningar mot struktureringsteorin och dess exemplifiering är som följer.

För det första skulle exemplet mycket väl kunna formuleras med andra sociologiska traditioners begrepp. Konkreta undersökningar av detta slag har ofta en viss autonomi visavi abstraktare typologier. Det skulle förmodligen kunna beskrivas t.o.m i funktionalistiska termer. (Ungdomars skämt och sarkasmer har en viss manifest funktion, som att imponera på kamrater, och minska tristessen. Till de latent funktionerna hör att ge utlopp åt upp-dämd aggressivitet på grund av förtryck, dvs att minska det psykiska tryck undervisning innebär kanske t o m att stärka gruppsammanhållningen. och att reproducera en lågutbildad och lågavlönad arbetarklass. Observera att det inte är tal om förklaring utan om "funktionell analys.")

För det andra är det, åter, en fråga om generalitetsnivå. Studier av Willis typ, där deltagande observation, djupintervjuer, möjligheter att följa enskilda individers "spår" etc kan förekomma passar väl för att kunna beskrivas i termer av dialektiken mellan agent och struktur. Men studier på mer generella nivåer, där dessa metoder inte kan användas, kommer inte heller att kunna illustrera struktureringsteorins "hjärta". Detta ger misstanken att struktureringsteorin trots allt är att hänföra till den sociologiska subdisciplin som går under beteckningen socialpsykologi. Ett mindre pretentiöst och

därmed vettigare försök att utveckla en sådan socialpsykologi med tidsgeografin som bas återfinns i Johan Asplunds *Tid, rum individ, kollektiv*.²² (Detta var kvalificeringen.)

För det tredje en invändning som berörts tidigare; Giddens är genomgående i sin text polemisk, han vänder sig fr a mot "objektivisterna" som inte inser att agenterna har kunskaper, osv. Men detta är en grov missuppfattning. Inte ens den mest objektivistiska objektivist skulle förneka att kunskaper finns, och att de härrör ur såväl breda kulturella teman som myriader av mikrohändelser i vardagslivet.

Detta bildar inledning till en fjärde, mer principiell invändning mot struktureringsteorin. Giddens betonar ständigt individernas kunskaper, och deras reflexiva kapaciteter, t ex i exemplet med "the lads". Han gör det också i sin kritik av Peter Blaus strukturalism. Giddens huvudargument är:

Strukturella parametrar, som Blau definierar dem, är 'icke-subjektiva' i den meningen att de inte kan beskrivas i termer av individuella predikat. Men de *kan inte* vara 'icke-subjektiva' eftersom de överhuvudtaget inte kan beskrivas oberoende av 'kulturella traditioner', där denna term syftar på agents innebörder. Sålunda förstår Blau släktskapskategorier som 'strukturella'. Men släktskapskategorier beror uppenbarligen på föreställningar och skillnader som används av aktörer. Själva termen 'position' som är så grundläggande för Blaus strukturbegrepp, innefattar helt klart agenternas uppfattningar. (TS: 211)

Denna typ av kritik, som utvecklats till en specialitet av fenomenologer som t ex Jack Douglas, är å ena sidan riktig. Men den stannar godtyckligt vid individens nivå. Nästa fråga är, måste vara, varifrån agenterna får sina subjektiva innebörden, sina defi-

initioner av situationer, sina begrepp och värderingar. Hur konstitueras aktörerna? Frågan leder oss tillbaka till socialiseringsprocesser, till strukturerade processer, dvs till den strukturella nivån, villkoren och formerna för subjektiviteter, och vi företar ytterligare ett varv i detta ekorhjul. Det samma gäller de kunskaper och den reflexivitet som kännetecknar "the lads" och deras opposition. Varifrån har de fått sina negativa värderingar, sina negativa attityder till skola och etablissemang? Kunskaper och reflexivitet är effekter av socialiseringsprocesser, dvs strukturerade, redan-givna mönster i arbetarklassens kultur (visar Willis) — vi är åter tillbaka till den strukturella nivån. Sociologisk analys kan inte utgå från en given distribution av intressen, definitioner, och innebörder bland aktörerna — även dessa måste, i helhetens namn (och helhet ligger Giddens varmt om hjärtat i andra sammanhang) analyseras och förklaras.

För det femte: trots att Giddens alltid understryker vikten av "den konkreta individen", "det individuella subjektet", "den individuella agenten", "aktören" och andra synonymer, så utvecklar han faktiskt aldrig någon teori om individen, i termer av t ex former av individualitet, individuella erfarenheter och dessas struktur, eller den individuella nivåns partikularitet. Individen uppträder primärt i form av ett ahistoriskt *logos* (med individuella egenskaper som reflexivitet osv) i vilket och genom vilket historien och samhället existerar och utvecklas.

För det sjätte: samtidigt som Giddens underlåter att förse oss med en teori om individen, så presenterar han ett mycket tveksamt strukturbegrepp, dvs

den andra sidan av dualiteten. För Giddens utgörs strukturer av "regler och resurser", och om dessa har individen, betonar han, oftast ett klart praktiskt medvetande (annars kan de inte bestå). Emellertid är ju en av samhällsvetenskapens uppgifter att blottlägga just de icke-kända strukturella villkor som ligger till grund för (kända och misskända) sociala företeelser. Som John B Thompson anmärker i sin kritik av Giddens strukturbegrepp:

Det är svårt att förena sådana försök med Marx uppfattning av att ha framlagt kapitalistiska relationers natur, som är dolda bakom deras framträdelseformer, former genom vilka varors natur och värde *missförstås* av just de individer som producerar dem. Giddens idé tenderar att jämställa sociala strukturer med praktisk kunskap och därmed elidera skillnaden mellan å ena sidan en analys av vad aktörerna redan vet när de vet 'hur man gör' i detta samhälle. Jag tror att det är viktigt att bevara distinktionen för att kunna utföra samhällsanalyser, och även för samhällsvetenskapens kritiska uppgifter.²³

För det sjunde: frågan om tidens och rummets centralitet är också en fråga om generalitetsnivå, och om vad studien ifråga syftar till att nå kunskap om. Vill vi veta spridningen av ett visst normsystem måste vi ta med differenser i rummet. Vill vi veta skillnader i normsystem mellan olika historiska epoker måste tidsaspekten med. (I en mening är ju detta samma sak.) Men om vi vill undersöka ett normsystems innehåll och interna relationer i sig behöver vi vare sig ta med tids- eller rumsaspekten.

För det åttonde: den grundläggande svårigheten i hela problemkomplexet vad gäller teorier om förhållandet mellan agent och struktur är nog, trots allt, att handlingsfilosofi och strukturalism, subjek-

tivism och objektivism, voluntarism och determinism är *inkommensurabla* traditioner. Om det är så, så har vi också den enkla förklaringen till varför Giddens inte lyckas. (Detta ger dock att begreppen är *komplementära*, i Niels Bohrs mening, de kan existera sida vid sida som två självständiga förklaringstyper. Jag tycker att Giddens egen ”hopplösa” jämförelse mellan Goffman och Althusser, se ovan, tydligt demonstrerar inkommensurabilitet.)

För det nionde: de centrala teserna i strukturerings teorin är i existentiell och ontologisk mening givetvis trivialt sanna. Det måste finnas människor för att strukturer skall kunna existera och förändras. All social interaktion, liksom allt annat, är alltid konstituerad över tid och rum. Ja, människan är både strukturerad och strukturerande. Ja, människan har kunskaper, ja, hon existerar i tid och rum. Ingen förnekar detta, ingen, sociolog eller ej, är utesluten, ty ontologiskt sett är allt detta invändningsfritt (även om vi kanske måste bortse från spiritister). Som Frank Parkin uttrycker det: ”Alla som har förståndet kvar inser naturligtvis att all social handling förutsätter både struktur och agent . . . Mycket är inte vunnet med att upphöja denna självklarhet till ett teoretiskt postulat.”²⁴ Vad som däremot kan diskuteras är hur vi bäst når kunskap om dessa processer, och då är frågan om vi vinner något genom att låta den analytiska distinktionen mellan agent och struktur kollapsa, eftersom vi då inte kan analysera de varierande ramar inom vilka handlingar och alternativ avgränsas. Med andra ord bör Giddens strukturerings teori bäst förstås

STRUKTURERINGSTEORI

som en *ontologi*, grundad på common sense och iklädd samhällsvetenskaplig jargong, och inte som en samhällsvetenskaplig *metodologi*.

Sammanfattande kommentar

Giddens arbeten innehåller flera goda idéer och insikter. Även om han inte lyckas ge några definitiva argument mot några existerande teorier, så är hans reservationer ofta vettiga varningar mot tendenser till överdrifter åt det ena eller andra hållet. Den enligt min mening bästa insikten är att han tycks mena att sociologer har en tendens att med sina teoretiska system skapa en alltför stor mening i "kaos", i samhället och historien. Framtiden är alltid principiellt öppen, det finns ingen historisk nödvändighet, ingen "finalitet".

Men samtidigt går Giddens ofta för långt i sin kritik. Hans kritik, som alltid är en dialektik mellan det positiva (struktureringsteorin) och det negativa (andras teorier), präglas av en underton av ängslan, ibland gränsande till (teoretisk) ångest. Ängslan märks inte minst i hans kritiska teknik. Så fort han tycker att någon teori eller författare lutar för mycket åt objektivism (subjektet är inte med i tillräckligt stor utsträckning) eller subjektivism (subjektet får för stor plats) så skäller han, framför kritik för bristande helhet osv. Han har mani på att jaga upp författare på staketet igen.

Jag menar, som sagt, inte att de läror Giddens kritiserar inte bör diskuteras — tvärtom. Men Giddens kritik är för grov och ytlig. Den vulgariserar frågeställningarna. Det finns ju initierade debatter

angående problemen med t.ex. funktionalismen både i tidskrifter och böcker, som visar att diskussionsfronten för länge sedan passerat vad Giddens tar upp. Giddens har inga referenser till dessa inlägg (utom till Cohen och Elster). Detsamma gäller hans diskussion av strukturalismen och marxismen.

Ett av de misstag Giddens gör — en effekt av oron — är att han läser författare alldeles för bokstavstroget. Han är rädd att strukturalister inte förstår att det är levande människor som både producerar och reproducerar strukturer; att funktionalister och evolutionister använder begrepp som "samhällets behov" och "samhällets anpassning" inte metaforiskt utan att de verkligen *tror* att storheten "samhälle" är en biologisk organism med dessa egenskaper; att de dessutom tänker ologiskt, dvs teleologiskt, och så vidare. Giddens är för bokstavstrogen, och han vägrar att använda den sympatiska metoden "sympathetic understanding". Därför missförstår han ofta sina offer. Och det är därför Marx, Parsons, Merton, Blau, Saussure, Levi-Strauss, Althusser, Foucault och alla de andra framstår som så *dumma* i Giddens versioner av dem.

Struktureringsteorin vill ju ha med *allt* i en formel. Giddens kan sällan godta att en eller några *aspekter* av ett socialt fenomen undersökes isolerat. Men tyvärr är det så vetenskapen fungerar, har fungerat och förmodligen alltid kommer att fungera. Den som försöker följa Giddens råd blir till en jonglör med alltför många bollar i luften.

Noter

1. Althusser, Louis: *Essays in Self-Criticism*. London, NLB 1976, s 95.
2. Althusser, Louis: *Lenin and Philosophy and Other Essays*. London, NLB 1971, s 121-73.
3. Foucault, Michel: "The Subject and Power" i Dreyfus, H/ Rabinow, P: *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Brighton, Harvester Press, 1982, s 208.
4. A.a. not 2, s 129-30.
5. Saussure, Ferdinand: "Course in General Linguistics", i De George, Richard och Fernande (red): *The Structuralists. From Marx to Levi-Strauss*. New York, Ancor Books, 1972, s 60 och 76.
6. Stinchcombe, Arthur: *Constructing Social Theories*. London, 1968, kap. 3.
7. Som en kommentator uttryckt det: Giddens' "acknowledgement of the freedom of the individual actor, who could always have acted otherwise, /is/ surely one of the most question-begging formulae to have been written by a major theorist". Gane, Mike: "Anthony Giddens and the Crisis of Social Theory", *Economy and Society*, Vol 12, nr 3, s 372.
8. Marx, Karl: *Skrifter i urval*. Staffanstorps, Cavefors, 1975, s 21-2.
9. Utgår.
10. Merton, Robert: *On Theoretical Sociology*. (Part one of *Social Theory and Social Structure*) New York, The Free Press, 1967, s 124.
11. Ibid., s 105.
12. Ibid., s 118.
13. Cohen, G A: *Karl Marx historieteori. Ett försvar*. Lund, Arkiv förlag, 1986, s 301 f.
14. Elster, Jon: *Ulysses and the Sirens*. Cambridge, Cambridge University Press, 1979, s 31.
15. Wright, Eric O: "Gidden's Critique of Mrxism", *New Left Review* nr 138, 1983.

16. Popper, Karl: *Objective Knowledge*. London, Routledge and Kegan Paul, 1972.
17. A.a. not 15, s 26 ff.
18. Cohen, Jean: *Class and Civil Society*. London, Blackwell, 1983.
19. Carlstein, Tommy: "The Sociology of Structuration in Time and Space: A Time-Geographic Assessment of Giddens's Theory", *Svensk Geografisk Årsbok*, 1981.
20. Se text Thompsons bistra kritik av några av strukturerings-teorins nyckelbegrepp. Thompson, John B: *Studies in the Theory of Ideology*. Cambridge, Polity Press, 1984.
21. Willis, Paul: *Learning to Labour*. Farnborough, Saxon House, 1977.
22. Asplund, Johan: *Tid, rum, individ, kollektiv*. Stockholm, Liber förlag, 1984.
23. A.a. not 20, s 164.
24. Parkin, Frank: "Reply to Giddens", *Theory and Society*, nr 6, 1980.

"Denna skrift är resultatet av att jag blev ombedd att hålla ett föredrag om Anthony Giddens. Jag hade tidigare på ett ganska ytligt sätt läst en del artiklar och någon bok av Giddens. Jag uppfattade honom som en djärv sociologisk fritänkare, som bröt upp gamla tankespår och røjde nya vägar genom en sympatisk, odogmatisk eklekticism.

För att reda ut mitt förhållande till Giddens tankevärld gick jag igenom samtliga böcker av honom, och blev allt mer konsternerad. Jag läste otaliga recensioner och hyllningsartiklar om hans förträfflighet, och började bli smått förbannad. Resultatet blev denna kritiska för att inte säga repressiva bok".

THOMAS BRANTE